

ש מעתא עמיקתא

האם מותר לשנות מצב שעון שבת בשבת וביו"ט

א. עשיית מלאכה ע"י גרמא בשבת וביו"ט. ג. גרמא בגוף הדבר. ד. דבר הגורם כיבוי מסביב לנר. ז. גרם מניעת הבערה. ח. מקרב כיבוי. ו. גרמא בשעון שבת. ז. שינוי במצב השעון שבת בשבת וביו"ט.

א. עשיית מלאכה ע"י גרמא בשבת וביו"ט

תנן **בשבת** (קכ). עושין מחיצה בכל הכלים בין מלאין בין ריקנים בשביל שלא תעבור הדליקה, רבי יוסי אומר בכלי חרס חדשים מלאין מים לפי שאין יכולין לקבל את האור והן מתבקעין ומכבין את הדליקה, ע"כ. ואמרו **בגמ'** אמר רב יהודה אמר רב טלית שאחז בה האור מצד אחד נותנין עליה מים מצד אחר, ואם בכתה כבתה. ועיי"ש (קכ): דדרשו חז"ל דגרם כיבוי שרי לרבנן ד"כתיב לא תעשה כל מלאכה, עשייה הוא דאסור גרמא שרי.

והנה דעת **הרי"ף** (מה. ברי"ף), **הרמב"ם** (פ"ב ה"ד), **הרא"ש** (פ"ט ס"ז ז), **ר"ת והראב"ה** (מרדכי שבת ס"י שצט) דגרם כבוי שרי. ודעת **הרבינו יואל** (מרדכי שם) דבשבת ואפי' ביו"ט לא שרינן גרם כיבוי לכתחלה אלא במקום היזק דוקא. ועיי' **בתוס'** (ביצה כב. ד"ה והמסתפק) שכת' דגרם כבוי ביו"ט שרי ובשבת נמי אינו חייב. ומשמע קצת מלשונם שלענין שבת אינו מותר לגמרי.

ולחלכה מסתימת השו"ע (ס"י שלד ט"ז כב) משמע דס"ל דשרי לגמרי. וכן דעת **הגרשז"א זצ"ל** (שולחן שלמה ס"י שח הגה על ס"ק ו. ח. אילבא דהשו"ע). וכן פסק **בשו"ת זרע אמת** (ח"א א"ח ס"ט) מד"ה ומתנה). ו**באור לציון** (ח"ב פ"ל הגה ב ד"ה ולענין ופכ"ה הגה א) כתב דכ"פ אדשורן, כמבואר בב"י (ס"י תקד ס"ד אפילו) שהזכיר דברי הרבינו יואל. ו**נלכאורה** צ"ע דאמ"כ שבהיאור שם, לא הביאו כלל בשלחנו, ואם היה סובר כדבריו לא היה סותם בדבר שהוא חידוש, עיי' **ביוסף אומץ** (ס"י כס) ו**ברב פעלים** (י"ד ח"א ס"י כב ואה"ע ח"ב ס"י יד). ועיי' עוד **בחמד משה** (ס"י תקד ס"ק א) הובא **במחצה"ש** (שם ס"ק ז).

והרמ"א בהלכות שבת סימן של"ד (שם) הביא להחמיר דדוקא במקום פסידא שרי. ועיי' בנושאי כליו שם ששתקו ולא חלקו עליו. ועיי' עוד **במנח"ש** (ח"ב ס"ט כז) שכת' דה"ה לצורך מצוה או לצורך חולה שרי. אולם בסי' תקצ"ד (ס"ט ז) פסק **הרמ"א** לענין יו"ט להקל. [שו"ת **בחזו"א** (א"ח ס"י לח ס"ק ז) שכת' דהטעם שהרמ"א פסק להקל לענין יו"ט, כי ס"ל דחיתוך הנר אפי' גרם כיבוי לא חשיב. ודלא כרבינו יואל שם דס"ל דבכ"פ חשיב גרמא. אולם **הגר"א בביאורו** (ס"י תקד) כת' דהרמ"א ס"ל להקל בגרמא. וכ"כ **המ"ב** (ס"ק כה). ולפי דבריהם י"ל דס"ל להרמ"א דלענין יו"ט דלא חמירא כשבת יש להקל טפן].

המ"א בסי' תקצ"ד (ס"ק ה' וס"ק י) פסק להחמיר בין לענין שבת בין לענין יו"ט. והט"ז שם (ס"ק ו) כתב לענין יו"ט כי לא מציינו חבר לרבינו יואל, ועיי' נקט להקל במקום צורך קצת. אלא שמהו דלא פליג על הרמ"א בחל' שבת משמע דמודה שבשבת יש להחמיר. ודעת **הגרשז"א זצ"ל** (שולחן שלמה ס"י שח הגה על ס"ק סח ב). שחידוש הרבינו יואל שרק גרם כיבוי במקום פסידא שרי הוא תמוה, כי אין סברא לחלק, וכיון שהדעת נוטה כהשו"ע, הלכך גרמא בצירוף עוד היתר, שרי. [ודעת **הגרשז"א זצ"ל** (מנח"ש ח"א ס"י י א"ת ו ד"ה ומתנה) לענין גרמא באיסורים דרבנן, דלא מציינו ששאר, ודלא שגרם כבוי אסור, מלאכה שא"צ לגופה שאני דחמורה יותר ונחשבת כדא"ו, ע"כ. וכן פסק **האור לציון** (ח"ב פ"ל הגה ב ד"ה ולענין ופכ"ה הגה ב ד"ה ומכ"ל)].

מבואר שלענין שבת גרמא מותרת במקום פסידא. אולם לענין יו"ט דעת הרמ"א להקל לגמרי, ולדעת המ"א דינו כשבת. וכן פסקו **החיי"א** (כ"ל צ"ח אות ה) ו**החזו"א** (שם). ו**הגר"ז** (שם אות ט וק"א ס"ק א) כת' להקל במקום צורך גדול. ו**בשעה"צ** (ס"י תקד אות לא) בשם **המאמר"ר** (ס"ק י). **הא"ר והמטה יהודה** כת' דביו"ט גרמא שריא אף ללא הפסד. ועיי' **במנח"ש** (ח"א ס"ט י).

ג. גרמא בגוף הדבר

והנה אע"פ שגרמא מותרת במקום הפסד, וי"א שביו"ט מותרת אף ללא הפסד. מ"מ יש חילוקי דינים בזה וכדלהלן. איתא **בביצה** (כב). הנותן שמן בנר חייב משום מבעיר והמסתפק ממנו חייב משום מכבה. ו**פרש"י** המסתפק. הנוטל ממנו ואוכל: חייב משום מכבה. וכיבוי ביו"ט לא אשתרי, ע"כ.

ועיי' **בתוס'** (ד"ה והמסתפק) שפירשו דהא דאמרו דחייב משום מכבה אין הכוונה מפני שממחר הכיבוי, דלא הוי אלא גרם כיבוי וגרם כיבוי ביו"ט שרי, אבל היינו כי באותה שעה שהוא מותרת ממנה קצת ומכסה אורו דלא יכול לאנהורי כולי ואם כי איכא שמן מועט בנר ולכך נראה ככיבוי. ומכאן יש להתייר לחתוך של כלים בשביל שלא תעבור הדליקה וקיי"ל כרבנן, אלא משום דאינו נוגע בדבר הדולק אלא עושה חוצה לו דבר הגורם הכיבוי כשנבעי שמה הדליקה, אבל השמן והפתילה שניהם גורמים הדליקה והממעט מאי מהם ממחר את הכיבוי, ע"כ. [ועיי' **ביש"ש** (ביצה פ"ב ס"י כח) שנקט שהוא מדא"ו לדעת הרא"ש. וכ"כ **הפנ"י** (שבת כס: ד"ה במשנה), **השפת אמת** (ביצה כב. ד"ה בא"ד) ו**האחיעזר** (ח"ג ס"י ז ד"ה אולם). אולם **התפארת שמואל** (על הרא"ש שם אות ו) ו**החזו"א** (ס"י לח ס"ק ו ד"ה רא"ש) נקט שהוא מדרבנן. ועיי' **בנהר שלום** (ס"י תקד ס"ק ה ד"ה ותיחה)].

וכתב **הב"י** (ס"י תקד) שנראה מהר"א שד"ר של שעה בעודו דולק אסור לחתכו לשנים אף אם חתוכו באור, דכיון שעושה מעשה בשעה ובפתילה חשיב מכבה ואסור, ולא דמי לפתילה דשרי לחתכה באור דשאני התם דכשנבעי לחתכה באור עדיין לא היתה דולקת לבית ביה משום מכבה. [ועיי' עוד **בב"ז** (ס"ק י) שמבואר דס"ל בהבנת הרא"ש שהאיסור אינו מחמת שנחשב מכבה כלפי הפתילה שהיה בכחה לדלוק יותר זמן אלא משום שנחשב מכבה כלפי השמן שהיה אמור לדלוק. ועיי' לדעתו אף לפי הרא"ש מותר להוסיף פתילות ע"מ שהשמן יגמר מהר יותר כיון שלא ממעט בהדלקת השמן אלא הוא דלק עד תומו. אולם דעת **הא"ר** (אות ט) שהאיסור הוא לגרום שהפתילה תכתבה מהר יותר, ועיי' אין להתיר להוסיף פתילות לדעת הרא"ש. והכרעת **הביאור הלכה** (ד"ה יכ"ב) לדעת הרא"ש איכא איסור. ועיי' כת' **במ"ב** (ס"ק יח) דראוי להחמיר בזה. ועיי' **בכת"ס** (ס"י נה) שיצא לחלוק על הב"י דבאמת גם הרא"ש מתיר לקצר הנר. והכרעת **השו"ע** (שם ס"ג א) כהרא"ש (שם ס"ג א) וכתב **המ"ב** (ס"ק כג) דנכון להחמיר כהשו"ע. [ועיי' **באמרי בינה** (י"ד ס"י ז ד"ה והנה הרא"ש) שדן בגוונת שלקח מעט מחשמן שיגרום לנר להכבות מהר יותר, במוצאי"ש, האם הוי בכלל איסור כיבוי לדעת הרא"ש. ועיי' **בשפת אמת** (ביצה כב. ד"ה בא"ד ולכן), **בקובץ שיעורים** (ביצה שם) ו**באבני"ז** (ס"י מח)].

ג. דבר הגורם כיבוי מסביב לנר

ועיי' עוד **בב"י** (שם) שכתב אילבא דהרא"ש דכיון דאסור לחתוך נר לשנים, אין תיקון לנר של שעה, אלא לתת סביביו דבר המונעו מלישרף, דדוקא קודם שידלקו, ע"כ.

אולם **הט"ז** (ס"ק ו) כת' דתחיבת הנר בחול שרי אפי' לאחר הדליקה אפי' להרא"ש, דעיי' לא אסר אלא כשממעט השמן וכן השעוה, אבל כאן אינו ממעט אלא עיי' שתוחבו בחול אינו יכול להדליק מחמת שהחול נופל עליו. אבל לתחוב הנר תוך מים אסור דהוי כיבוי ממש וגרע טפי מכלים חדשים עם מים דקיי"ל כרבנן דשרי ואפי"ה אסר רבינו יואל שלא במקום היזק, כ"ש בזה, מ"מ בצורך קצת יש להקל אפי' במים כי לא מציינו חבר לרבינו יואל בזה, ע"כ.

והמ"א (ס"ק ז) תמה על הב"י דצ"ע מאי שנא מטלית שאחז בה האור שמתור ליתן עליה מים כמ"ש ס"י של"ד ס"ע כ"ד, וא"ל דהתם משום פסידא, דהא הרא"ש ס"ל דאפי' בלא פסידא שרי, דא"ל"כ לא הוי קשה כלום מגרם כיבוי. לכן נ"ל דלא אסר הרא"ש אלא לקח מים דבר הדולק אבל כשנותן דבר חוצה לו שרי.

והפמ"ג (י"ד ס"ק ו) כת' ליישב דשאני א"ה דטלית, שאינה עשויה להדליק, רק נפל אש עלה באונס, ולכן מותר גרם כיבוי כזה שנותן דבר המונע חוצה לו (חוץ למקום האש), משא"כ בשעוה, אף שנותן על השעוה מונע חוץ לשעוה, מ"מ השעוה והפתילה שניהם הוכנו להדלקה, דכל שממעט מאי מהם בהודלק, גרם כיבוי כזה אסור, עיי' והביאו **המ"ב** (ס"ק כ). [והערה"ש (אות ט) כת' דמבואר מהט"ז והמ"א שהבינו שמש"כ הרא"ש דדאינו נוגע בדבר הדולק" כוונתו לחלק בין כשהמניעה הוא מגוף הנר ובין מדבר אחר סביבו, ותמיהנת דכונתו ברורה לחלק בין שהגרם כיבוי אצל הני ובין כשהוא חרוק מן האש].

ומ"מ הכרעת **הא"ר** (שם) דאפי' לאחר הדליקה ג"כ מותר ליתן דבר המונע מלישרף מאחר שאינו עושה מעשה בגוף הדבר הנדלק, ע"כ. ועיי' **בביאור הלכה** (שם ד"ה דבר) שכת' דלענין נתינת מים יש להחמיר, ד"ל דאינו נכנס בכלל מונע מלישרף, אלא בכלל מקרב כיבוי. ומ"מ עיי"ש דבמקום צורך גדול משמע דסמכינן להקל. [ומבואר מדבריו דאף עיי' נתינת מים שיבא חשיב גרמא אלא דחמירא טפי כי היא גרמא ישירה יותר, ועיי' לא מקילינן אלא במקום צורך גדול].

[המשך בעמוד הבא]

האם מותר להכנס לביהכ"נ מפני הגשמים ע"י שילמד מעט

ת"ד (מגילה כח). בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש, אין אוכלין בהן, ואין שותין בהן, ואין ניאותין בהם, ואין מטילין בהם, ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים. ואמרין שם (כח): ואין נכנסים בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, כי הא דרבינא ורב אדא בר מתנה הוו קיימי ושאלו שאילתא מרבא, אתא זילחא דמיטרא עיילי לבי כנישתא, אמרי האי דעיילינן לבי כנישתא לאו משום מיטרא אלא משום דשמעתא בעא צילותא כיומא דאסתנא.

וכן נפסק לדינא בשו"ע (ס"י קנ"א ס"א) בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש, כגון שחוק והתול ושיחה בטלה, ואין אוכלים ושותים בהם, ולא מתקשטין בהם, ולא מטילין בהם, ולא נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים.

והנה לענין להכנס לביהכ"נ ע"מ לקרוא לחברו, אמרין בגמ' (שם) א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי אי אצטריך ליה לאיניש למיקרי גברא מבי כנישתא מאי, א"ל אי צורבא מרבנן הוא לימא הלכתא, ואי תנא הוא לימא מתני, ואי קרא הוא לימא פסוקא, ואי לא לימא ליה לינוקא אימא לי פסוקין, א"נ ינשהי פורתא וניקום.

וכן נפסק לדינא בשו"ע (שם) - ואם צריך לכנס בהם לצרכו כגון לקרא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה ואח"כ יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו. ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתניקות קרא לי פסוק שאתה קורא בו, או ישאח מעט ואח"כ יצא, שהשיבה בהם מצוה שנאמר אשרי יושבי ביתך.

ולכא"ו מדברי הגמ' גבי הא דרבינא ורב אדא בר מתנה דשאלו שאילתא מרבא, נראה דלענין להכנס לבית הכנסת מפני החמה ומפני הגשמים לא מהני הני היתרים, דהא התם עסקו בדברי תורה, ואפי' הכי אמרי "האי דעלינן לאו משום מיטרא אלא משום דשמעתא בעי צילותא". (ולשהות בביהכ"נ פשיטא דלא מהני, דהא כל הנכנס לביהכ"נ מפני החמה והגשמים שוהה שם, ואפי"ה אסור לעשות כן).

וכ"כ לדינא המשנ"ב (שם ס"ק ד) - ולא מהני שיקרא או ישנה מעט בכניסתו כדלקמן, מאחר שיוכל להכנס לבית של חול להנצל מהחמה והגשמים, אם לא שפסק מקודם באיזה דבר הלכה בחוץ והתחילו גשמים לירד, שאז מותר לו להכנס לבית המדרש כדי שלא יטרידוהו הגשמים.

וביאר בשה"צ (ס"ק ב') דכן משמע במגילה כח: בגמ' האי דעיילינן לבי כנישתא לאו משום מיטרא וכו', ותיפוק ליה דהא למדו שם אח"כ, אלא ודאי דבכל גווני אסור, כיון דכוונתו העיקר להנצל מהגשמים. ולא דמי למה שהתירה הגמ' ע"י עצה זו כשצריך לקרא לאיזה אדם, דהתם אין לו עצה אחרת.

אולם יש לדחות האי ראיא, וכמ"ש העמק ברכה (קדושת בית הכנסת) - דשאני התם שכבר עסקו בתורה חוץ לביהכ"נ, וע"כ לא מהני מה שילמדו גם אח"כ מהכנסם לביהכ"נ, כיון שכבר היו עטוקים בלימוד חוץ לביהכ"נ מוכחא מילתא דמשום גשמים הוא דנכנסו לביהכ"נ מי שלא התחיל עדיין ללמוד חוץ לביהכ"נ, אלא דעתה מפני הגשמים רוצה ליכנס לביהכ"נ ע"מ ללמוד שם, אף שיכול להכנס בבית של חול, כיון דכניסתו לביהכ"נ לא מוכחא מילתא כלל דמשום גשמים היא, אלא מפני הלימוד שרוצה ללמוד שם הוא נכנס.

ואפשר דס"ל למשנ"ב דכיון דאינו לומד אלא מעט, וכלשונו "ולא שיקרא או ישנה מעט בכניסתו", א"כ מוכח מילתא בכל גווני דנכנס מפני הגשמים. אלא דס"ד דמהני כדמצינו גבי הנכנס לקרא לחברו דשרי ע"י ששונה מעט אע"ג

ד. גרם מניעת הבערה

ועיי במ"א (סי' תקיד ס"ק ה) שכת' בשם המהרש"ל (יש"ש ביצה סי' כח) דחתיכות חלב המונחות בנר מותר ליקח א' מן החתיכות הרחוקות מן הפתילות אפילו לדעת הרא"ש, ואף דגרם כיבוי לא שרי אלא במקום הפסד כמשי"כ בסי' שלי"ד, שאני התם דכשמגיע האש שם מתכתב ממש, אבל הכא שמונעה רק מלשרוף שרי, ע"כ. וביאר המחצ"ש (שם) דאפי' לדעת הרא"ש דאוסר בנר של שעוה מ"מ בכה"ג שרי, דאינו נוטל מגוף דבר הדולק דהא אין להחתיכות חייבו זה לזה. וכן פסק המ"ב (סי' קסו). [ועיי בהגהות אש"ר (י"ד י"ז) שכת' בזה, דלפני דחתיכות חלב לאסור, והט"ז (סי' ק"ט) הביאו, ומי"מ כתי' שהעיקר כהגמרא ש"ל]. נמצא דגרמא המותרת דוקא במקום הפסד, היינו כשע"י נעשית המלאכה ממש ככיבוי. אבל במקום שאין הגמרא גורמת אלא מניעת הבערה, ליכא איסור לכוי"ע אף שלא במקום הפסד (ולפי הרא"ש זה בתנאי שאינו בגוף הדבר אלא מחוצה לו).

ה. מקרב כיבוי

והנה תנן בשבת (מ"ג) נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות בשבת ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה. ואמרו בגמ' שם דאפי' לרבנן דסי' דגרם כיבוי שרי מ"מ הכא אסור מפני שמקרב כיבוי. [ועיי"ש דאפי' בער"ש אסור לעשות כן גזרה אטו שבת]. ופרש"י (ד"ה אלא) דלא דמי לגרם כיבוי, דהתם כי מטי דליקה לכלים דליקה הוא דפקע להו, וגרמא בעלמא הוא, אבל זה שנתן המים מלשם שבת תחת הנר מכבה ממש הוא. ובדרך זה נקט ר"ת (תוס' שם ד"ה פנ"ג) דמחיצה מכלים שיש בתוכם מים מותרת שאינו מכבה כלום עד שיתקבוע הכלים, אבל הכא אין הפסק בין מים לניצוצות ומיד נכבות כשנופלות בכלל, ע"כ. אולם התוס' (שם ד"ה פנ"ג) כתי' דהטעם דאסור בכה"ג ולא התירו מטעם גרמא, כי איכא למיחש שמא יבא לידי כיבוי, שיתחיל ליתן המים קודם נפילת הניצוצות וקודם גמר הנתינה יפלו ומכבה בידים או שיגביה הכלי עם המים כנגד הניצוצות. ולא דמי לטלית שאחז בה האור מצד אחד שאינו אלא שלא ותפשט האור, ע"כ.

ועיי בשו"ע (סי' רסה סעי' ד) שפסק דאסור לתת (אפי' מער"ש) כלי שיש בתוכו מים תחת הנר. ופירש הט"ז (סי' ב) טעם האיסור כפירוש התוס' הנ"ל. והמ"א (סי' ה) פירש כר"ת. והמ"ב (סי' טו) הביא דברי הט"ז ומי"מ ציין לדברי המ"א. ועיי בניאור הלכה (ד"ה ו"א). וכת' החזו"א (סי' לח ס"ק א' ד"ה ונראה) דאף לר"ת אין כאן כיבוי דאין, אלא כיבוי דרבנן, [וכן משמע ממש"כ המ"ב סי' רס"ה ס"ק ט"ז בשם או"ח דמשום סכנת דליקה מותר, ויש לדחות], ע"כ.

ו. גרמא בשעון שבת

וטרם נדון ע"פ הנ"ל האם מותר לעשות שינויים בשעון שבת בשבת ויו"ט, ראשית כל נדון בסי' האם שימוש בשעון שבת בכלל גרמא הוא או בכלל מעשה בידים.

ולכאורה י"ל דחשיב גרמא, דמציינו בזרע אמת (ח"א א"ח סי' ט"ד ד"ה אכן פנ"ג) שכת' דכל שהמלאכה נעשית אחר זמן פעולתו הי"ל גרמא בעלמא, ולא דמי לוורה רוח מסייעתו דחייב, שהרוח מסייעתו בשעת הזרייה ממש. וכן הסכימו הלב חיים (ח"ב סי' קפ"ח) והבית יצחק (א"ח סי' ט"ז). וכן משמע מהביאור הלכה (סי' רנב ד"ה השמעת).

ואע"פ שדרכו בכך, י"ל דאכתי חשיב גרמא כמ"ש האחיזו"ר דמלאכת הבערה כיון שדרך המלאכה היא בידים, אינו חייב משום גרמא, רק באופן שהמלאכה מתהווה תמיד ע"י גרמא, ע"כ. ולפי"ז י"ל לענין שעון שבת דאע"פ שכך משתמשים בשבת, מ"מ אין זה דרך של עיקר מלאכת הבערה וכיבוי, ואי"כ י"ל דחשיב גרמא. שו"מ שכי"כ בארחות שבת (פ"ט אות ז). וכן מבואר בחזו"א (סי' לח ס"ק ב) דהוי גרמא, אלא דטעמו משום דהוי כח שני (אלא דנראה דשם מיירי בסוג אחר של שעון שבת, עיי"ש). ועיי במהרש"ם (ח"ז סי' נ"א ד"ה ו"ש). וכן דעת המנח"ש (ח"א סי' י"ג ו"ח סי' כו אות ב) דשינוי בשעון שבת מעיקר דאין חשיב גרמא, ואינו בו משום איסור מוקצה (עיי עוד בסמוך). [ועיי בשולחן שלמה (סי' רעו הגה על ס"ק א) דדעת הגר"ש זצ"ל לכן הדתן בשעוני שבת המצויים כיום שיש בהם כפתורים קטנים שע"י לחיצתם לבפנים ממש"כ החשמל לדלוק עד שהשעון עובר את הכפתורים החלוצים. וכי"כ בארחות שבת (פכ"ט הגה כח)].

אולם דעת האג"מ (י"ד ח"ג סי' ט"ז אות ד) דאסור לעשות שינויים בשעון שבת. וכן דעת הגריש"א זצ"ל (שבת יצחק עניני גרמא סי' ט"ג) דכל שינוי בהם חשיבי מעשה בידים כיון שהוא מכשיר המתוכנן לפעול כך, ועיי"כ יש בו משום איסור תורה, ומשום איסור מוקצה, ע"כ. ועיי בחזו"א (סי' לח ס"ק ב) לענין איסור בונה וסותר בזה. ומי"מ עד כאן לא פליגי אלא בשעון שבת מכני, אבל בדיגיטלי לכוי"ע אסור משום איסור מלאכה.

ז. שינוי במצב השעון שבת בשבת ויו"ט

מעתה יש לדון לפי הסוברים דשינוי בשעון שבת חשיב גרמא ואין בשימושו משום מוקצה, באיזה גוונא מותר לשנות בו. והנה לענין לעשות שינוי ע"מ לאחר את הכבוי (וק"ו לאחר זמן הדלקת החשמל), נראה לכאורה דאין בזה איסור, כיון שבפעולתו הוא רק מונע את הכבוי (או הדלקתו) ומניעת הכבוי (או הדלקתו) לאו מלאכה היא. וכן המנח"ש (ח"א סי' י"ג) כתי' דשרי בכה"ג, ואין זה שייך כלל למוסיף שמן בנר, דהרי זה דומה לדוחף את הרוח הבא לכבות את הנר כדי לאחר בכך את הכבוי. וכן הדתן לענין מניעת דליקת החשמל. [ועיי"ש שכת' דלא שייך בזה משום איסור מוקצה, כיון שעומד רק לגרמא דשריא לא מסתבר לקרותו משום כך כלי שמלאכתו לאיסור].

אלא דיש לדון לענין שינוי בזמן שהאור דלוק ע"מ שיתכבה לאחר זמן, דלפי הסוברים כדעת התוס' הנ"ל דגרמא שלא בגוף הדבר חשיב גרמא ובמקום הפסד או שעת דחק, וביו"ט בכל גוונא, שריא, שריא, אלא דלדעת השו"ע ודעינמה שאלו יתן מים וכדו' סביב הנר אחר שנדלקה דחשיבא גרמא בגוף הדבר, י"ל דאסור (ויש מקום לחלק, דנהי שהשעון מתחבר למערכת החשמל, מ"מ אינו נוגע בחשמל עצמו שהוא חומר הדולק). אלא דלפי דברי המ"א י"ל דשרי בכה"ג אף בשבת, דאין זה בכלל גרמא אסורה, כי אין כאן אלא מניעת הדלקה שהרי השעון גורם שיופסק זרם החשמל וממילא מתכבה האור. ושוב העירוני שכי"כ החלקת יעקב (א"ח סי' ע"ב אות ד). וכי"כ לענין גרם כיבוי או מניעת הדלקה, אולם גרם הבערה אסורה אם לא במקום הפסד). [וכמו"כ העירוני דיש לדון לאסור בזה דדמי להא דכתי' הא"ר (אות י"א) דאסור להביק נר במצעייתו לכותל כדי שיכבה כשיגיע לשם, דחייב משום מכבה, שע"י הוי כנוטל מגוף הדבר. ולפי"ז י"ל דאין להשיג נר בכלי שקורין צווענגל (צבת) אם לא קודם שמדליקו כן נכבה כשמוגיע לשם, ע"כ. וכבר עמד בזה במנח"ש (ח"ב סי' כו אותיות ב-ג) וכת' דלית לן בה, דאין זה איסור תורה ובמקום הפסד צורך גדול אפשר לחלק, ע"כ. ולכאורה בלא"ה יש לחלק דשאני החרט שבת בחציבת הצבת הוי כחותך הנר כמבואר בא"ר, משא"כ הכא שאינו עושה מעשה בגוף החומר הדולק אלא מחוצה לו, ועיי"ן].

ואכתי יש לדון משום מקרב כיבוי דאסור בשבת כנ"ל באות ד'. ובאמת החזו"א (סי' לח ס"ק ב) עמד בזה וכת' דלא שייך איסור זה בכה"ג, דלפי"ז תוס' דסי' שהנותר מים חיי' דלמא יכבו הניצוצות בשעת נתינה לא שייך כאן, ואף לפר"ת י"ל דהכא הוי כגודר בכלים, ע"כ. ונראה דדבריו שייכים אף בשעונים המצויים בזמנינו. ועיי בזה במנח"ש (ח"ב סי' כו אות ג ס"ק א) ובשולחן שלמה (סי' שלד ס"ק י"ח ד"ה א"ב). ולפי הנ"ל י"ל דלענין שבת יש להחמיר שלא לגרום כיבוי או הדלקה ע"י השעון (אבל להאריך צד קליים שרי), ולענין יו"ט יש לדון בזה.

שו"ר במנח"ש (ח"א סי' י"ג ו"ח סי' ט"ז אות ב) שכת' דבהקדמת הכבוי בשעון שבת י"ל דחלוק הוא במקצת מגרם כבוי ע"י העמדת כלי חרס מלאים מים דשרי במקום פסידא, דשאני התם דבשעה שמעמיד את הכלים לא נעשה עדיין כלום כיון שהכל מתחיל רק לאחר זמן, משא"כ הכא, שהשעון מסתובב ומתחיל תיכף להתקרב למקום הכיבוי, אך אעפ"כ כיון שבנ"ד הכבוי הוא רק כחלפת של מתכת דלא שייכא כלל בעשיית פחם אין להחמיר, ויש לסמוך דאף גם זה חשיב רק גרמא דשרי במקום פסידא או בשביל צורך גדול כמו בשביל החולה שיישן וכדו', ע"כ.

וכן הביא בשו"ע (פ"ג אות ל), וכתב עוד דלענין יו"ט יש להתיר לעשות כדי שהשעון יחבר את הזרם מוקדם יותר, אבל לא כדי שפסיק מוקדם יותר. ועיי"ש בהגה שנקט לאסור בכה"ג משום דא"ל דלא עדיפא מלתת את הנר לתוך מים אחרי הדלקת דאסור (ועיי מ"מ בזה לעיל). ומי"מ כתב שם דלצורך חולה (אף שאי"ס) או לצורך מצוה מותר לעשות כדי ששעון השבת יכבה גם מוקדם יותר, ובלבד שיזוהר שלא לכבות בידים, ע"כ. [ועיי"ש באות ל"ה דאם שכח לכוון את המתג אשר על ידו השעון מכבה ומדליק את זרם החשמל בשעה הקבועה בשעת צורך גדול מותר בשבת להעביר את המתג למצב של שבת, ויעשה כן בשינוי, ובלבד שהשעון יהיה מופעל גם בלי כיוון המתג ופעולת המתג אינה באה אלא לאפשר את כיבוי החשמל ע"י השעון, ויקפיד על כך שלא לעשות כן בשעה הקבועה לכיבוי, כי אז יפסק זרם החשמל מיד אם כיוון המתג. ואם כיוון המתג גורם להפסקה זמנית של פעולת החשמל, אין כל היתר לכוונו לא בשבת ולא ביו"ט, ע"כ. ועיי בארחות שבת (פ"ח אות צ"ג) לענין שעון-גז].

מסקנא דדינא -

העולה לדינא דכיה מניעת הבערה בשעון שבת בשבת ויו"ט, ובשעת הצורך ישאל שאלת חכם.

דמוכח דנכנס ע"מ לקרא לחברו. ועל כה"ג כתב להוכיח דלא מהני. ומייתי ראייה לדבר מסוגיית הגמ' דמוכח דאע"פ שלמדו בבית המדרש מ"מ לא הוי שרי להו למעיבד הכי אי לאו דשמעתא בעי צילותא, והיינו מחמת דניכר הדבר דנכנסו מפני הגשמים.

אבל אה"נ אם לא למד קודם כניסתו, ואחר כניסתו ישב וילמד הרבה, דלא יהיה מוכח מילתא דנכנס מפני הגשמים, שפיר דמי. וכן משמע מלשונו דלא אסר אלא בכה"ג "שיקרא או ישנה מעט בכניסתו".

ומ"מ על מה שכתב בסוף דבריו - דלא דמי למה שהתירה הגמ' ע"י עצה זו כשצריך לקרא לאיזה אדם, דהתם אין לו עצה אחרת. יש להעיר דהא גבי לעשות ביהכ"נ קפנדריא, כתב הכל בו (סי' י"ז) דמהני אם ישא מעט, או יקרא פסוק אחד, או יאמר לאחד מן התינוקות שיקראו לו אם לא ידע לקרות. וכן איתא נמי באורחות חיים (דיני בהכני"ס אות י"א). אע"ג דהתם נמי יש לו עצה אחרת להקיף ביהכ"נ. ובפרט דאף המשנ"ב גופא פסק כן בסתם בבה"ל (בס"ה ד"ה לעשות דרך) דאם קורא או שוהה מעט מהני לענין קפנדריא. [וכן פסק הבן איש חי (ש"ר פרשת ויקרא סעי' ט)].

אמת דהרב טהרת המים (לגר"א הכהן זצ"ל - שו"ר טהרה מערכת הב' אות כ"ה) כתב בשם המשחא דרבותא דאם נכנס לביהכ"נ על דעת לעשותו קפנדריא לא מהני ביה שיקרא מעט וכדו', ושכן נראה ממשמעות הפוסקים. וכן משמע בדברי החקיקי לב ח"א סי' ג' ד"ב ע"א ע"ש. ע"כ. וכדבריו מבואר באור שמח (הל' תפילה פ"א ה"ו), ודייק כן מדברי הרמב"ם. מ"מ הא בכל בו ובאורחות חיים איתא להדיא להתירא בכה"ג לענין קפנדריא, וכ"כ הבה"ל גופא בסתמא ולא הביא כלל צד להחמיר בדבר. וכן פסק הבן איש חי. וא"כ יש מקום לומר דה"נ שרי להכנס לביהכ"נ מפני החמה והגשמים ע"י שילמד מעט. (אבל לשהות בביהכ"נ פשיטא דלא מהני).

[נכתב ע"י הרב ש. פ. שליט"א]

פניני מוסר

עניני שבת קדש - סעודות שבת (יא)

זיירות שלא ימשך באכילת השבת - "אמנם נתנו חז"ל תרופה לזה [שלא ימשך אחרי עוה"ל], והוא במה שאמרו "כל המענג את השבת" - דכל מטרתו הוא בשביל השבת, לפארה בענין עונג, או אין תגובה מזה בנפש הטבעי להמשך אחר זה בחול גם כן, דהרי בזה גופא שמטרתו הוא רק לענג את השבת ולא עצמו, הרי בהכרח יעמעם את עצמו מן ענג שלו הפרטי... ואז לא יהיה המשך נטיית האכילה לעניני חול.

ואם יוכל האדם לשער בנפשו עד היכן הוא גבול תענוגו בשביל השבת, ומיד להפסיק אכילתו, זה מוכיח שמה שאכל עד עתה היה לכבוד שבת".

(הג"ר ישראל א"ל' וייטנרוב זצ"ל, רוא דשבת עמ' תמ"ז)

- "ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים, כי במצות כאלו שיש בהם ענג והנאת הגוף עריך חזק רב לעשותם לשם שמים באמת, לא מן השפה ולחוץ, שרוצה לעבות בטן ואומר, שבת היום, אבל היום, שתו ושכרו. ובזאת תבחנו אם אתם עושים לכבוד שבת, כאשר בשאר הימים לא תלכו אחר תענוגי והבלי העולם הזה. ואף מי שבשאר הימים מעטמק ויפה לו, קשה מאד לכוון בתענוגים רק בעבור אהבת השם יתברך, וזה אני מפרש, מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים". (פלא יועץ, עונג)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המעודים"